

Izet Šabotić, *Čifčijski odnosi i promjena vlasništva nad zemljom u Bosni i Hercegovini (1878–1918)*. Tuzla: Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla, 2019, 320.

Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla 2019. godine publikovao je knjigu prof. dr. Izeta Šabotića pod nazivom *Čifčijski odnosi i promjena vlasništva nad zemljom u Bosni i Hercegovini (1878–1918)*. Sprovedenje agrarne reforme i regulisanje odnosa u ovom sektoru nametalo se kao prioritarno pitanje u Bosni i Hercegovini tokom cijelog XIX stoljeća. Takav status proizilazio je iz općedruštvenog karaktera agrarnih odnosa, koji su sadržavali ne samo osnovne privredne karakteristike bosanskohercegovačkog sela nego i međusobno isprepletena i snažno naglašena nacionalna i konfesionalna prožimanja. I ne samo to, upravo je, zbog kompleksnosti agrarne problematike i osjetljivosti ukupnih odnosa u ovom sektoru, pitanje karaktera čifluka i promjene vlasničke strukture nad zemljom tokom perioda austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini predstavljalo polazno ishodište za proučavanje pitanja iz šireg društvenog

konteksta. Baveći se istraživanjem navedene problematike Šabotić je u svojoj knjizi ponudio brojne, na naučnim osnovama utemeljene odgovore. Kroz pet poglavlja autor je na osnovi relevantne literature i velikog broja neobjavljenih historijskih izvora obradio ovu vrlo složenu problematiku, koja se reflektira na širi spektar zamršenih društveno-političkih odnosa u Bosni i Hercegovini tokom perioda austrougarske vladavine.

U poglavlju *Velika istočna kriza i okupacija Bosne i Hercegovine* autor nas uvodi u jedno od najdramatičnijih razdoblja u historiji Bosne i Hercegovine, koja je te krizne 1875. godine postala objekat interesa ne samo velikih sila nego i susjednih država – Srbije i Crne Gore. Autor je u maniru školovanog historičara, oslobođenog bilo kakve pristrasnosti, vrlo temeljito obradio ispoljavanje velikodržavnih ambicija susjednih zemalja prema Bosni i Hercegovini, stvarajući polazno ishodište za razmatranje brojnih prevalentnih pitanja, koja su bila u fokusu njegovog istraživanja navedene teme.

U poglavlju *Agrarne prilike od okupacije do ustanka u Bosni i Hercegovini 1882. godine* autor je, analizirajući agrarno naslijeđe iz osmanskog perioda, konstatovao da je zbog kompleksnosti agrarne problematike i osjetljivosti ukupnih odnosa u ovom sektoru austrougarska vlast rješavanju ovog pitanja pristupala krajnje oprezno. Smatrajući odnose između čifluk sahibije i čifčije krucijalnim u pogledu analiziranja sveukupnih agrarnih odnosa, Šabotić je naglasio da su se “na terenu otvarala brojna pitanja i sporovi između aga-zemljoposjednika i čifčija. Često je dolazilo do neizvršavanja obaveza od strane čifčija, pa su se vlastima žalili i jedni i drugi. Stoga je agrarno pitanje postajalo sve zamršenije.” Glavno težište na rješavanju ovih odnosa čifčije su stavljale na otkup zemlje, pa je austrougarska vlast, da bi regulisala odnose u agraru, dozvolila ovaj proces. No, on se odvijao isključivo nakon dogovora između čifčije i čifluk-sahibije, a ključni zakonski akti, prema kojima su se odvijali ovi procesi, bili su preuzeti iz osmanskog perioda. S druge strane, aktuelna vlast je ulagala određene

napore da ekonomski ojača seljaštvo, kako bi na taj način omogućila njegov brži otkup. No ipak, finansijska sredstva koja su usmjeravana u ove svrhe nikada nisu bila dovoljna, što se odrazilo na relativno slab otkup seljaka. Razloge ovakvog odnosa aktuelne vlasti prema otkupu seljaka treba tražiti u općepolitičkom kursu koji je kreirala kako uprava u Sarajevu tako i zvanična austrougarska vlast u Beču.

Poglavlje *Prilike u oblasti agrara od 1883. do 1910. godine* obuhvata najveći dio knjige. U njemu je autor razmatrao ključno razdoblje austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini, odnosno vrijeme kada je aktuelna vlast glavno težište svoje unutrašnje politike usmjerila na rješavanje agrarnih prilika. Upravo je godinu dana ranije, odnosno 1882. godine, upravu u Bosni i Hercegovini preuzeo ministar finansija Benjamin Kalaj, koji je kao vrstan poznavalac prilika na Balkanu i čovjek od velikog političkog iskustva insistirao na očuvanju postojećih agrarnih odnosa. Autor je dobro primijetio kada je konstatovao da je Kalaj, kao pristalica neprikosnovenog prava vlasnika

na svoju privatnu imovinu, tražio “da se Vlada mora pridržavati principa nemijenjanja postojećih vlasničkih odnosa, sa naglaskom da se muslimanski zemljoposjednici ne smiju jednostavno razvlastiti. Njihovim razvlaštenjem oni bi značajno ekonomski oslabili, što bi uticalo na ukupno stanje muslimanske populacije u Bosni i Hercegovini.” Naravno, uvažavajući činjenicu da je agrarno pitanje ujedno i pitanje odnosa unutar konfesionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, Kalaj je ovom pitanju pristupao krajnje oprezno, uvažavajući činjenicu da je zemljišni fond uglavnom u vlasništvu muslimana. Ne dozvoljavajući nekontrolisani otkup seljaka, on je, na jednoj strani, nastojao da zaštiti muslimanskog zemljoposjednika i time očuva odanost muslimanskog stanovništva Monarhiji, te da, na drugoj strani, spriječi naglo ekonomsko jačanje pravoslavnog stanovništva, koje, kako je Kalaj navodio, “nikada neće biti odano Monarhiji, nego će uvijek biti okrenuto prema Beogradu”.

U podnaslovu *Čifčijski odnosi od 1910. do 1918. godine* autor se

bavi razdobljem ustavnog perioda u Bosni i Hercegovini, kada je na snazi bio Bosanski ustav i kada je u političkom životu djelovao Bosanski sabor. Autor je konstatirao da je Bosanskohercegovački sabor, u pokušaju da konačno riješi agrarno pitanje u Bosni i Hercegovini, preuzeo na sebe tu složenu ulogu, ali da je, zbog ustavnih ograničenja, nije mogao u potpunosti implementirati. Kako autor navodi, "Sabor je postao mjesto najžešćih diskusija oko agrarnog pitanja, a na njegovim zasjedanjima su se jasno iznosili stavovi narodnih poslanika u vezi s agrarnom problematikom". Upravo je agrarno pitanje prouzrokovalo političku polarizaciju u Saboru, pri čemu su se formirale tri glavne grupe, bazirane na vjerskom, odnosno nacionalnom ključu, dok je četvrti sudionik bila Zemaljska vlada i njeni predstavnici na saborskim zasjedanjima.

Na temelju svega predstavljenog, autor je na kraju istakao najprije složenost agrarnih odnosa u Bosni i Hercegovini i ispravnu spoznaju austrougarskih vlasti o drugim elementima koji se prožimaju kroz

agrarne odnose. To se prije svega odnosi na činjenicu da bi svako radikalno rješavanje agrarnog pitanja dovelo do ozbiljnog poremećaja u vjersko-etničkim odnosima unutar Bosne i Hercegovine, i to na štetu zemljoposjednika koji su većinom bili muslimani, ali i na štetu austrougarskih vlasti koje su se na iste te zemljoposjednike oslanjale u vođenju svoje politike u okupiranim pokrajinama. Iz tih razloga, autor je istakao da su austrougarske vlasti vodile veoma opreznu socijalnu politiku, izbjegavajući donošenje bilo kakvih radikalnih rješenja. Još jedan važan zaključak koji je autor istakao jeste konstantno ekonomsko slabljenje muslimanskog elementa kao posljedica rješavanja agrarnih odnosa. Primjetna je i doza kritike prema muslimanskim zemljoposjednicima koji su dobijali novac na štetu izgubljenih zemljišnih posjeda, a nisu ga uložili u trgovački ili industrijski obrt i time izbjegli ekonomsko propadanje. Na taj način, zaključuje autor, ukupna ekonomska moć muslimanskog elementa u Bosni i Hercegovini značajno je oslabila, što je u vremenu i okolnostima koje su nadolazile

bilo pogubno za njih same. Zasnivajući svoju tvrdnju na konkretnim podacima, temeljenim na arhivskoj građi, autor je donio još jedan važan, možda i najvažniji zaključak – proces otkupa čifčija izmijenio je vjersko-etnički odnos u vlasničkoj strukturi, jer je velika većina otkupljenih čifčija bila pravoslavne vjere, manji dio katoličke, a najmanji muslimanske. Time je autor ujedno dokazao i da je u austrougarskom periodu došlo do značajne promjene u vlasničkoj strukturi u pogledu vjersko-etničke pripadnosti zemljoposjednika.

Knjiga prof. dr. Izeta Šabotića nastala je kombinacijom dvaju metodoloških usmjerenja – istraživačkog i kompilacijskog, s ciljem da se ponudi, kako stručnjacima i naučnicima tako i studentima i široj čitalačkoj javnosti, knjiga, štivo koje donosi pregled poznatih historijskih činjenica, ali ga dijelom i obogaćuje novim obavijestima, nudeći zaokruženu sliku o događajima i procesima koji su oblikovali turbulentnu historiju Bosne i Hercegovine na prelazu iz XIX u XX stoljeće. U rekapitulaciji historije čifčijskih odnosa i agrarnog pitanja

te promjene vlasništva nad zemljom koje tretira, autor u prvom dijelu knjige donosi i šire zahvate iz ranijeg osmanskog razdoblja vladavine Bosnom i Hercegovinom, dok u drugom, trećem i četvrtom poglavlju opservaciju produžava sve do kraja Prvog svjetskog rata. Autor istraživačko pitanje prati i sagledava u kontinuitetu kauzalnih odnosa i razvojne dinamike.

Evidentne su i poteškoće s kojima se autor morao suočiti na planu harmoniziranja ukupnog metodološkog koncepta. Autor je taj izazov doista uspješno riješio. U najkraćem, riječ je o uspjelom naučnoistraživačkom poduhvatu, koji će doprinijeti ne samo uklañanju stereotipa u predstavljanju bosanskohercegovačke prošlosti na prelazu iz XIX u XX stoljeće već i potaknuti na dalja istraživanja ukupnog historijskog iskustva bosanskohercegovačkog društva. Ono što treba posebno naglasiti jeste njegov kritički diskurs, sposobnost da afirmira vlastiti autorski uklon, odnosno da argumentira i utemeljeno ospori određena stajališta nekih historičara koji su se bavili proučavanjem navedenih i sličnih pitanja

iz bosanskohercegovačke historije, ili, pak, da demistificira stereotipe u tematskom području koje istražuje.

Knjiga bi mogla poslužiti kao koristan oslonac u analizama kako geneze nastanka čifčijskih (agrar-nih) odnosa bitnih za razumijevanje moderne nacionalne države, tako i boljeg praćenja procesa koji su bitno utjecali na razvoj bosanskohercegovačkog društva, ali i kao polazište u suočavanju s mnogolikim i zamršenim manifestacijama bitnih promjena u zemljovlasničkim odnosima koje se, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti, s pravom ili ne, često spominju kao supstrat moguće krize, pa i prijetnje miru i stabilnosti u Bosni i Hercegovini, na Balkanu i u Evropi uopće. Autor je prepoznao važnost integralnog proučavanja i sagledavanja agrarnog pitanja, čifčijskih odnosa, te promjene vlasništva nad zemljom kao bitnog faktora koji je utjecao na procese u novijoj bosanskohercegovačkoj historiji, kako sa stano- višta vjerodostojnosti historijske struke, tako i u funkciji promovi- ranja vrijednosti historijske istine bez koje ne može biti dijaloga i to- lerancije, jednako bitnih u prvim

decenijama 21. stoljeća kao i u ranijim stoljećima bosanskoher- cegovačke, balkanske i evropske historije. On s pravom ukazuje na činjenicu da je znanje o navedenom pitanju (čifčijskom, agrarnom), po- sebno pozitivne i negativne kono- tacije koje su proizašle iz tog pita- nja, uglavnom slabo i nedovoljno, a i tamo gdje ga ima, nerijetko is- punjeno mitovima i stereotipima te kontaminirano sadržajima i is- hodištima dominirajućih naciona- lističkih narativa, što ne može ići u prilog stabilnosti i prosperitetu Bosne i Hercegovine, ali ni Balkana kao dijela ujedinjene Evrope. Ova knjiga je u tom smislu važna kao poticaj kritičkom razumijevanju geneze čifčijskih odnosa i promjena vlasništva nad zemljom kao pret- postavka njene demitologizacije i izmještanja iz područja nacional- no-političke manipulacije.

Knjiga je najvećim dijelom za- snovana na naučnoj literaturi, kako starijeg tako i novijeg datuma, ne- objavljenim i objavljenim historij- skim izvorima, onovremenoj štam- pi. Pisanje o vrlo kompleksnom i zahtjevnom pitanju, dakako, osjet- ljivo je i zahtjevno stvaralačko i

intelektualno poduzeće, jer nužno podrazumijeva selekciju bibliograf- skih naslova i rizično oslanjanje na podatke, tvrdnje i interpretacije koje nudi selektirana i korištena li- teratura, čiji kvalitet ne mora uvijek podrazumijevati vrijednosne stan- darde profesionalne historiografije.

Autoru, međutim, valja priznati da je ovom odgovornom zadatku

pristupio bez pretenzija da ponu- di bilo šta drugo doli uravnotežen i vjerodostojan presjek činjenica koje bacaju svjetlo na političku, društvenu, ekonomsku, nacionalnu i socijalnu historiju Bosne i Herce- govine na prelazu iz XIX u XX sto- ljeće. U kojoj je mjeri on u tome us- pio, prosudit će čitaoci ove knjige.

Jasmin Jajčević